Journal of Archaeological Studies
Vol 13, Is 1 - Serial Number 25, Spring 2021

Formerly "the Journal of the Faculty of Literature and Humanities"... University of Tehran

Preliminary study and introduction of Achaemenid coins discovered from Assaluyeh port (?) In Mazandaran Cultural Heritage Museum

Saman Soortiji [1] & Kamaloddin Niknami [2] & Hayedeh Khamseh[3]

(91-116)

This article is the result of theoretical and preliminary studies of 240 Shekel (Siglo) coins of the Achaemenid Empire. This valuable collection was obtained by the police of Mazandaran province in 2010 from antique smugglers in Amol city. Currently, these very diverse and valuable coins, which were discovered from a place in the south of Iran and near the port of Assaluyeh, are kept in the Museum in Sari city. Because documenting coins in museums was limited to basic recordings, we had the opportunity to document all the coins in the collection for library studies and comparisons. Documentary of coins was done by measuring, weighing, hand drawing, computer drawing, photography and scanning. After this stage, the main questions and objectives of research were posed. Preliminary studies and comparisons confirmed the attribution of coins to the Achaemenid period. Also, the initial results of the documentation, that's mean examining the details of the image of the coins, including the crown, clothes, weapons, body shape and face details, showed differences in their minting and made it possible to compare them with referable samples. Although in this study, some materials have been proposed to confirm the authenticity and dating and identify the time range of the studied coins, nevertheless, accurate determination of their authenticity and scientific chronology will be possible after more accurate experiments.Coins were invented as a result of the development of societies and the economic needs of human beings. The first coins were minted by the Lydia government. Cyrus the Great, recognized the need to use it, but Darius I minted gold and silver coins for the first time in Iran. The gold coins were called "Darik" and the silver coins were called "Shekel" (Siglo). Shekel is a silver coin weighing 5.60 grams. During the Achaemenid period, four types of coinage were minted: 1- Imperial coin 2- Satrap coinage 3- State coins with the image of the emperor 4- Local coins or non-Iranian lands that were under Persian rule. Imperial coinage have no writing; Therefore, their classification needs to be carefully studied and compared with similar samples. The collection studied (Shekel), are under the group of Achaemenid imperial coins. Since the preliminary studies of this collection were very necessary to introduce it to the scientific community, so an attempt was made to make a comparative study of the coins of the Mazandaran Museum with the most important coins found from the Achaemenid period. Coins were studied and documented by referring to reliable sources. In this regard, for comparative studies based on comparison, the characteristics of coins including the appearance of persons on the coin, decorative motifs, Type of clothing and individual symptoms, with similar cases were considered. This almost tedious process eventually led to the creation of a framework for classifying the coins in question. Since the method of documenting

Received: 21, February, 2019; Accepted: 10 June, 2021

10.22059/jarcs.2020. 289501.142684
Print ISSN: 2676-4288- Online ISSN: 2251-9297
https://jarcs.ut.ac.ir

1. Ph.D. Candidate in Archeology, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
2. Corresponding Author Email: kniknam@ut.ac.ir.
Professor, Department of Archeology, University of Tehran, Tehran, Iran.
3. Assistant Professor, Department of Archeology, Islamic Azad University, Science and Research Branch, Tehran, Iran.

these coins in the museum was limited to the initial recordings, due to the importance of the subject, we had the opportunity to conduct detailed studies to address the main questions and objectives of this study. The comparisons made on the coins of this collection confirmed their authenticity and attribution to the Achaemenid period, and the work of documenting showed the difference in their minting.At first, all the study documents, including the history and economic system of the Achaemenid kings, as well as sources about their cultural works, such as reliefs and seals, were collected. The oxide-coated sample was then purged. The oxide layer was then removed from the surface of a number of coins. After this step, the weight of the coins was measured with a digital scale and their diameter and thickness were measured with a caliper. In the next step, the back and front of the coins were photographed with a digital camera and scanner, and then they were technically drawn manually with the help of a computer. If the coin shapes were not obvious due to wear and tear, clear images were created with the help of Photoshop and inverter software for more accurate design. (Figure1). These coins are very simple and the main focus is on the image of the king. The king is armed with a bow, spear or dagger in these coins. With the exception of rare cases, there are depressions on the back of the coins. Sometimes signs and symbols are engraved on the back and on the coins (Figure 8).Achaemenid coins, while simple and similar, have a great variety. Different sources have dealt with their different types and forms as much as possible, but considering that a number of coins in the collection of the Mazandaran Museum in the city of Sari did not have known and completely similar examples, Therefore, they were studied, separated and compared with samples that had the least details in common. From the studies and comparisons made with the samples of other Achaemenid coins, results were obtained that created suitable grounds for identifying and classifying the coins of the Mazandaran Museum. Summary table attached, Comparison of Achaemenid coins of the collection with other coins discovered (Table 1). According to this research, 240 coins belonging to Achaemenid kings have been identified. Recognition of the amount and purity of coins, which is a good criterion for determining the authenticity of coins, was not tested in this study, but the weight of coins, which is usually the standard for mints, was tested. The weight of coins of Mazandaran collection is determined with an average of about 5.60 grams, which is the standard weight of Achaemenid coins. The results of studies have shown that among this collection, there are coins that are similar to known examples. Also, there are coins that do not have similar patterns. This study provided an opportunity to examine the details of the image of coins and compare them with other samples, to classify them and attribute them to one of the kings who owned the coin. shekel coins have a great variety in terms of the image. In other words, the coin of a king has been in different details, which has created different types. The reason for this diversity may have been the existence of multiple mints or the lack of oversight of coin makers. A number of these different species have been identified and introduced in the study collection in Mazandaran Museum One of the reasons for the value of the silver coins studied is that they are a collection. This collection, as a time capsule, introduces a time range with a specific beginning and end. In total, the coins of the seven kings have been identified from the coin-owning kings in this period. In this collection, from Darius I, which basically has three species, one species (Figure 8), from Xerxes, which has two different species, one species (Figure 11), from Artaxerxes I (Figure 14), Darius II (Figure 16) and Young Cyrus, one species (Figure 18), from Artaxerxes II, three species (Figure 22, 23, 24) and in Finally, two types of coins have been identified from Artaxerxes III (Figure 25, 26). According to the information obtained, the period of the study complex was related to the years 522 to 338 BC, which covers about 184 years of the Achaemenid Empire.

Keywords: Achaemenid' Shekel (Siglo) coins, classification, dating, Mazandaran museum.

مطالعات باستان‌شناسی، دورهٔ ۱۳، شمارهٔ ۱، بهار ۱۴۰۰ / ۹۳

مطالعهٔ مقدماتی و معرفی مجموعه سکه‌های هخامنشی مکشوفه از بندر عسلویه (؟) گنجینهٔ اداره کل میراث فرهنگی مازندران

سامان سورتیجی
دانشجوی دکترای باستان‌شناسی واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
کمال‌الدین نیکنامی[1]
استاد گروه باستان‌شناسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
هایده خمسه
استادیار گروه باستان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران.
تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۲/۰۲؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۳/۲۰

چکیده

این مقاله، محصول مطالعهٔ نظری و بررسی‌های اولیهٔ تعداد ۲۴۰ عدد سکهٔ شِکِل شاهنشاهی دورهٔ هخامنشی است. این مجموعهٔ با ارزش، به‌واسطهٔ اقدام به‌موقع ضابطین انتظامی و قضایی مازندران، در سال ۱۳۸۹ در شهر آمل و از قاچاقچیان آثار تاریخی که در حین خریدوفروش بودند به دست آمده است. در حال حاضر از این مجموعهٔ بسیار متنوع و با ارزش که تماماً از یک مکان از جنوب ایران و در حوالی بندر عسلویه کشف شده است، در مخزن گنجینهٔ استان مازندران و در شهر ساری نگهداری می‌شود. از آنجایی که مستندسازی این مسکوکات تا این زمان تنها به ثبت و ضبط‌های ابتدایی محدود بوده که توسط امین اموال موزه انجام پذیرفت، لذا نظر به اهمیت موضوع، این فرصت مهیا شد تا با انجام مراحل مختلف مطالعات کتابخانه‌ای شامل توزین، طراحی دقیق دستی و رایانه‌ای و نیز عکاسی و اسکن، زمینهٔ مستندسازی مجموعه و طرح سؤالات اصلی و اهداف این پژوهش فراهم بشود. مطالعات اولیه و مقایسه‌های انجام‌گرفته بر روی سکه‌های این مجموعه، انتساب آنها به دورهٔ هخامنشی را تأیید و نتایج اولیهٔ مستندسازی، جزئیات نقوش سکه‌ها شامل تاج، پوشش و لباس، سلاح، حالت بدن و اجزای چهره و همچنین تفاوت در ضرب آن‌ها را نمایان و امکان مقایسه با نمونه‌های قابل ارجاع را فراهم ساخت. اگرچه در این پژوهش مطالبی در تأیید اصالت و تاریخ‌گذاری و شناسایی محدودهٔ زمانی سکه‌های مورد مطالعه پیشنهاد و ارائه شده است با این وجود، تعیین دقیق اصالت و گاهنگاری علمی آن‌ها پس از انجام آزمایش‌های دقیق‌تر امکان‌پذیر خواهد شد.

واژه‌های کلیدی: سکه‌های شِکِل هخامنشی، طبقه‌بندی، تاریخ‌گذاری، گنجینهٔ مازندران.

۱. مقدمه

سکه در نتیجهٔ پیشرفت جوامع و در راستای نیاز آن‌هایی که فعالیت اقتصادی‌شان در قالب مبادلهٔ کالا به کالا بود، ابداع شد. اکثر سکه‌شناسان، نظر هرودت را مبنی بر اینکه نخستین سکه‌ها توسط دولت لیدی ضرب شده است را قبول دارند(هرودت،۱۳۸۰:۷۵). در ایران نیز داریوش اول، نخستین پادشاهی بود که به ضرب سکه‌های طلا و نقره اقدام نموده است. سکه‌های طلای این دوره را «دریک» و سکه‌های نقره را «درخم» یا «شِکِل» می‌نامند. می‌دانیم که سکه‌های شاهان هخامنشی، فاقد خط نبشته و تاریخ ضرب است؛ لذا طبقه‌بندی آن‌ها، نیاز به بررسی دقیق و مقایسه با نمونه‌های مشابه دارد.

سکه‌هایی که در این مقاله به آن‌ها پرداخته می‌شود، محصول کاوش غیرمجاز قاچاقچیان اموال فرهنگی-تاریخی و اقدام به موقع ضابطین انتظامی و قضایی به منظور جلوگیری از خریدوفروش آن‌ها است. هر چند که

---

۱. رایانامهٔ نویسندهٔ مسئول: kniknam@ut.ac.ir

در روند تحقیقات از مجموع ۲۷۶ عدد سکهٔ شِکِل که تحویل مخزن گنجینهٔ موزهٔ ساری شده است تعداد ۲۴۰ عدد از آنها که کیفیت بهتری داشتند برای مطالعه انتخاب شد با این حال این نخستین‌باری است که در ایران، بر روی این تعداد از سکه‌های شاهان دورهٔ هخامنشی که از مکان واحدی به دست آمده‌اند، مطالعه‌ای صورت می‌گیرد. از آنجایی که سکه‌های مورد بررسی همگی مربوط به یک مجموعه بوده و از نقطه نظر زمانی، معرف آغاز و پایان مشخصی هستند نتایج حاصل از این پژوهش با توجه به تنوع سکه‌ها می‌تواند از اهمیت بالایی برخوردار باشد.

چون این مجموعهٔ متنوع فقط به‌صورت مقدماتی و به‌منظور ثبت و ضبط اداری آن‌ها مورد اقدام واقع‌شده و به غیر از کارشناسی‌های ضدونقیض اولیه، مطالعاتی به منظور تعیین اصالت، طبقه‌بندی و تاریخ‌گذاری آن‌ها صورت نپذیرفته است، مطالعهٔ حاضر به‌منظور معرفی و ارائه یک طبقه‌بندی علمی می‌تواند در تشخیص جایگاه واقعی آنها مؤثر واقع شود. در این پژوهش به منظور مطالعه و طبقه‌بندی از مؤلفه‌هایی مانند وزن، فرم تاج شاه، پوشش و لباس، سلاح، حالت بدن و اجزای چهره شامل بینی، گونه و آرایش ریش و مو و منابع مختلفی که محصول بررسی و تحلیل سکه‌شناسان معتبر است، استفاده شده است.

۲. مروری بر ادبیات موضوع

سکه‌شناسی (Numismatics) یا تحقیق دربارهٔ تحول آن، از کلمه یونانی (Nomisma) یعنی سکه گرفته شده است. در قرن هفتم پیش از میلاد در زمان گیگ (Gyges) اولین پادشاه لیدی، احتمالاً بازرگانان مهاجر میسنی (Mycenae) نخستین سکه‌ها را ضرب کردند. این سکه‌های شبیه به لوبیایی بزرگ، از یک طرف صاف و از طرف دیگر دارای خطوط غیر منظم بودند. پادشاهان لیدی کم کم به اهمیت سکه پی بردند و شکل تصویر روی آن را اصلاح کردند؛ به نحوی که روی سکهٔ کرزوس (Croesus) (۵۴۹-۵۶۱ ق. م)، اشکال زیبایی ایجاد کردند (اعظمی سنگسری،۱۳۴۹: ۱۰-۹). زمانی که کوروش کبیر، آسیای صغیر باختری را فتح کرد، یک قرن و نیم پیش از آن، یونانیان با ضرب سکه و اهمیت مبادلاتی آن آشنایی داشتند. پس از اینکه کرزوس به‌وسیله ایرانیان مغلوب گردید، در نحوهٔ ضرب سکه‌ها تغییری داده نشد و کوروش نیز چنین اختراعی را از میان برنداشت (بابلون، ۱۳۸۸: ۱). در زمان داریوش ترتیب صحیحی برای تنظیم عایدات مملکت و تناسب ثروت در نظر گرفته شد؛ او قصد داشت سرزمین وسیعش تحت مقررات، با روشی صحیح اداره شود (بیانی،۱۳۷۰: ۶۲). وی با درک صحیح نسبت به وضعیت مالی سرزمین پهناور خود (اومستد، ۱۳۵۷: ۲۵۱)، نخستین شاهی بود که ضمن اصلاح واحدهای وزنی، به ضرب سکه‌های معتبر در تمامی سرزمین‌های شاهنشاهی خود اقدام کرد. به عنوان مثال، کوچک‌ترین آن «حالورو» (Halluru) تقریباً ۰/۲۱ گرم، «داناکه» پنج برابر «حالورو» و «چارک» تقریباً ۲/۱۰ گرم وزن داشته است (مصطفوی،۱۳۲۹:۱۴-۱۵).

ورود مسکوکات به تجارت موجب گشت تا معاملات و بازرگانی با دورترین مناطق شاهنشاهی و خارج از آن رونق بیشتری یابد (گیرشمن، ۱۳۸۶: ۲۰۹). در زمان شاهنشاهی هخامنشی، چهار گونه سکه ضرب شده است:

۱- سکهٔ شاهنشاهی ۲- سکهٔ ساتراپ‌ها ۳- سکهٔ ایالتی با تصویر شاهنشاه ۴- سکه‌های محلی یا سرزمین‌های غیر ایرانی که زیر سلطهٔ پارس‌ها بودند (محمودآبادی و هراتیان، ۱۳۸۸: ۱۴۷). این مسکوکات در دو نوع زر و سیم یا «دریک» و «شِکِل» ضرب می‌شده‌اند: دریک، از جنس طلا و ۸/۴۰ گرم وزن داشت (داندامایف، ۱۳۵۸: ۴۱) و

احتمالاً کلمهٔ «داریک» (Daric) نیز از نام «دارا» یا «داریوش» به معنی «سکه شاهی» اقتباس شده است (اعظمی سنگسری، ۱۳۴۹: ۹).

شِکِل، سکه‌ای نقره‌ای به‌صورت قطعه فلزی عدسی شکل و یا تقریباً مدور و ضخیم به نام درخم با وزن ۵/۶۰ گرم بود و داریوش اوّل آن را ضرب کرد و به‌تدریج با نام «شِکِل» (Shekel) یا «سیکِل» رایج شد. مجموعه مورد بررسی در این پژوهش از جنس نقره و موسوم به شِکِل با میانگین وزن حدود ۵/۶۰ گرم است که در زیر گروه سکه‌های هخامنشی قرار می‌گیرند. تقسیمات کوچک‌تر این سکه به ترتیب سه یک، چهاریک، شش یک و دوازده یک است. ۲۰ شِکِل معادل یک دریک، ۱۰۰ شِکِل معادل ۵ دریک یا یک مین نقره و ۶۰۰۰ شِکِل معادل ۳۰۰ دریک یا یک تالان است (بابلون، ۱۳۸۸: ۶ تا ۱۱). در خصوص وزن و وجه تسمیهٔ شِکِل گفته می‌شود که این سکه‌ها تحت تأثیر سیگلوس یونانی، با وزن ۵/۶۰ گرم، «سیکل» نام گرفته‌اند و شِکِل، واحد وزن آن‌ها بوده است (محمودآبادی و هراتیان، ۱۳۸۸: ۱۴۸). این نظر بر اساس «منه» پارسی که وزن سکه‌ها را برای طلا ۷ گرم و برای نقره ۸/۳۶ گرم محاسبه می‌کرد، شکل گرفته است (بیات، ۱۳۶۵: ۷۷). در مصر روزگار هخامنشیان، «سکل» و «کرشه»، واحدهای وزن بوده‌اند نه واحد پول (ایوانف،۱۳۵۹: ۹۰). محققان ایرانی نظیر پیرنیا، بیات و ملکزاده بیانی نیز هر جا سخن از سکهٔ نقره هخامنشی می‌شود آن‌ها را تحت عنوان «سیکل» معرفی کرده‌اند و نظر کسانی همچون داندامایف، فرای، بابلون و دیگران را که «سیکل» و «شِکِل» را معادل سکهٔ نقرهٔ هخامنشی دانسته‌اند را درست نمی‌دانند. (محمودآبادی و هراتیان، ۱۳۸۸: ۱۵۶-۱۵۷).

۳. روش اجرای تحقیق

در مطالعات امروزی، معمولاً علاوه بر تحقیقات کلاسیک و از روی مشخصات ظاهری سکه‌ها، از مطالعات آزمایشگاهی نیز برای مقاصد مختلفی مانند منشاءیابی سکه‌ها، تشخیص عیار و تشخیص اصالت آن‌ها استفاده می‌شود. از آنجایی که کشف این تعداد سکه برای محققان و باستان‌شناسانی که در حوزهٔ تخصصی سکه‌شناسی کار می‌کنند به‌صورت خارق‌العاده‌ای قابل توجه به نظر می‌رسد، لذا انتشار اولیه و معرفی سریع آن‌ها را در اولویت قرار می‌دهد. مطالعهٔ حاضر از طریق مطالعات فیزیکی و ظاهری، به شرح یافته‌های خود پرداخته و تحقیق آزمایشگاهی سکه‌ها را به تحقیقات آینده واگذار می‌کند. در رویکرد فعلی ابتدا مدارک مطالعاتی از جمله تاریخچهٔ شاهنشاهی هخامنشیان شامل نظام اقتصادی و شناسایی آثار مادی آنان مانند نقش برجسته‌ها، مهرها و اثر مهرها، جمع‌آوری گردیده است و پس از آن به نمونه‌هایی که به دلیل قرارگیری در ظرف و یا در مجاورت اشیاء مفرغی از لایهٔ اکسید پوشیده شدند پرداخته و اقدام به اکسید زدایی نموده است. در این روند از طریق شیمیایی به شیوهٔ ضماد گذاری و سپس مکانیکی استفاده شده است. پس از این مرحله، وزن سکه‌ها با ترازوی دیجیتالی سنجیده و قطر و ضخامت آن‌ها به‌وسیلهٔ کولیس اندازه‌گیری شد. در گام بعدی از پشت و روی مسکوکات با دوربین دیجیتال و اسکنر تصویر تهیه و سپس از آن‌ها به طریق دستی و با کمک رایانه، طراحی فنی به عمل آمد. چنانچه اشکال سکه‌ای، به دلیل فرسودگی برای طراحی مناسب نبود، به گونهٔ ابتکاری و به کمک نرم افزار فتوشاپ و فیلتر اینورت (invert)، تصاویری منفی و واضح شبیه به نقش قالب سر سکه‌ها و سمبه‌های مخصوص نقر علائم و نشانه‌ها ایجاد و به کمک این تصاویر، نقاط نامفهوم اصلاح شده است (تصویر۱). شایان ذکر است در نتیجهٔ تفکیک و طبقه‌بندی نقوش سکه‌ها، حدود ۷۰۰ علامت

و نشانه با ابعاد میانگین حدود ۳ میلی‌متر نیز مستندسازی شد که در مقالات بعدی به شکل جداگانه به آن‌ها پرداخته می‌شود.

تصویر ۱- نمونه تصاویری که در محیط فتوشاپ با فیلتر invert برای شناسایی دقیق‌تر نقوش تهیه شده است.

Figure 1- Sample images taken in Photoshop with *invert* filter for more accurate identification of images.

۴. سبک‌شناسی سکه‌های شِکِل هخامنشی

روی این سکه‌ها (Obverse) بسیار ساده و تمرکز اصلی بر روی تصویر شاه کماندار یا مسلح به نیزه و خنجر است. به نظر می‌رسد دلیل این سادگی عدم وجود تجربهٔ کافی در مراحل طراحی، تراش سرسکه‌ها و بهره نبردن از هنرمندان مناطق دارای سابقهٔ بیشتر در امر ضرب سکه و یا تنها اکتفا به تصاویر فوق به عنوان نمادی از شاه بوده است.

در پشت سکه‌ها (Reverse) به‌استثناء مواردی نادر، فرورفتگی‌هایی نامشخص دیده می‌شود. «این فرورفتگی‌ها یا به‌طرف درازا و یا به‌سوی پهنای سکه متمایل و معرف قسمت برجستهٔ سندان برای جلوگیری از لغزیدن بر اثر برخورد چکش بوده است» (Lermont, 1873: 259). گاهی بر پشت و روی سکه‌ها، علائم و نشانه‌هایی حک شده است. در خصوص وجود گونه‌های مختلف که به آن اشاره خواهد شد، این امکان وجود دارد که از یک شاه، سکه‌هایی با جنس و وزن مشابه، در ضرابخانه‌های مختلف ضرب شده باشد. کارادیک (Carradice) در این خصوص می‌نویسد: «اغلب تفاوت‌های اساسی در سبک، نشان می‌دهد که ممکن است آن‌ها در بیش از یک ضرابخانه ضرب شده باشند؛ هرچند که این مطلب هنوز اثبات نشده است» (Carradice, 1998a: 128). سکه‌های شِکِل هخامنشی در عین سادگی و شباهت، از تنوع زیادی برخوردار بوده‌اند. منابع مختلفی نیز در حد امکان به گونه‌ها و اشکال مختلف آن پرداخته‌اند اما با توجه به اینکه تعدادی از سکه‌های مجموعهٔ مخزن موزهٔ ساری نمونه‌های شناخته‌شده و کاملاً مشابه نداشت، لذا تفکیک، مطالعه و مقایسهٔ آن‌ها با نمونه سکه‌هایی که در جزئیات دارای نقوش مشترک و یا شبیه بودند، انجام پذیرفت. بارکلی هید (Barclay Head)، دشواری و مشکل طبقه‌بندی سکه‌های هخامنشی را متحدالشکل بودن سبک و عدم وجود نوشته بر روی آن‌ها می‌داند (Head, 1887: 28). در مقابل بابلون با دقت بیشتری به این موضوع پرداخته و نظر خود را به یافتن تفاوت‌های جزئی معطوف می‌کند. او می‌نویسد: امری که بیش از هر چیز در مجموعه سکه‌های پادشاهان هخامنشی نظر را جلب می‌کند، قیافه‌ها و اشکال متنوعی است که در پادشاهان مختلف وجود دارد (بابلون، ۱۳۸۸: ۱۵). او همچنین از قول شارل لنورمان می‌نویسد: «سر اشخاصی که در روی دریک‌ها دیده می‌شوند به دو قسم است: با نیمرخ منظم‌تر و با بینی منقاری و برآمده. بینی مستقیم و کشیده، بیشتر از

سایر سکه‌ها دیده می‌شود و باید متعلق به تصویر خشایارشا باشد همچنین سکه‌هایی که تصویر شاه آن دارای بینی مستقیم و کشیده نیست را متعلق به داریوش می‌داند. بابلون می‌نویسد، اگرچه لنورمان، این شیوه از طبقه‌بندی را با «تأمل و احتیاط» ارائه می‌دهد؛ با این وجود، باید بگفتهٔ او اعتماد داشته باشیم» (بابلون، ۱۳۸۸: ۱۵). بر این روش از طبقه‌بندی سکه‌های هخامنشی که توسط سکه‌شناسانی که در بالا از آن‌ها نام برده شد، نقدهایی نیز وارد است. به عنوان مثال به غیر از مسکوکات ساتراپی و ممالک تابعه، نمونه سکه‌های شاهان هخامنشی که توسط ایشان بررسی و ارائه شده تنها منحصر به یک گونه است؛ این در حالی است که امروزه می‌دانیم بر اساس تعدد ضرابخانه‌ها، سکه‌های مختلف و گونه‌های مختلفی ضرب شده‌اند. بدین ترتیب ارجاع سکه‌شناسانی که اساس تشخیص و استناد خود را تنها طبقه‌بندی بابلون قرار داده‌اند، کم رنگ‌تر می‌شود. در دهه‌های اخیر، توسط پژوهشگرانی که به نمونه‌های بیشتری دسترسی داشتند و در این مقاله با ذکر منبع به آن‌ها ارجاع داده شده است، طبقه‌بندی و تاریخ‌گذاری سکه‌های دوره هخامنشی مورد بازنگری قرار گرفته است. به عنوان مثال آنان برای یک سکه، گونه‌های مختلفی قائل شده‌اند و یا گاهی آن‌ها را به چند شاه نسبت می‌دهند. در پژوهش حاضر، نمونه سکه‌های نگهداری شده در مازندران بر اساس ارجاعات سکه‌شناسان قدیم و متأخر و بر اساس شواهدی نظیر سکه‌های داریوش اول که در سال ۱۳۱۲ خورشیدی از آپادانای تخت جمشید کشف شدند، وزن سکه‌ها، میزان ساییدگی آن‌ها، پوشش شاهان، سادگی و پیچیدگی نقوش آن‌ها که مراحل تکمیلی سکه‌زنی را نشان می‌دهد، بررسی شدند. دیگر مؤلفه‌ها نیز به همین شیوه بر اساس منابع مادی دیگر مانند نقش برجسته‌ها یا پیکره‌ها، بررسی تاج یا «کیداریس» که نمادی از قدرت شاه است (پوپ، ۱۳۸۷: ۵۰۸) معرفی پوشاک شاهان روی سکه‌ها، (به عنوان مثال با لباس یک بت مفرغی که دامن به تن دارد) (Ghirshman, 1964: 55)و یا گزارش‌های تاریخی مختلف (مثل اشاره‌ی ساندانیس (Sandanis) از اهالی لیدی به شلوار و لباس چرمی و فرم نیم‌تنه‌هایی که کوئینتوس کورتیوس (Quintus Curtius) به آن‌ها می‌پردازد) (Modi, 1937: 173) و جزئیات چین لباس و تعداد آن‌ها (تامپسون،۱۳۸۱: ۳۰) و همچنین فرم آستین و مقایسه آن‌ها با موارد عینی (Shapour Shahbazi, 2012: 60) اساس این مطالعه را تشکیل می‌دهد. در مقایسه جنگ‌افزارها، نوع کمان که در ارتش هخامنشیان نقش بسیار مهمی ایفا می‌کرد (روشن‌ضمیر، ۱۳۵۵: ۳۰) و خنجر یا شمشیرهای کوتاه موسوم به «آکیناکه» (ذکاء،۱۳۵۰: ۶۹) یا «شمشیر کوتاه پارسیان» که «خنجر سبک پارس» نیز نامیده می‌شود (Walser, 1965:106) و سلاح کارآمد دیگر با نام نیزه که در وندیداد، فرگرد ۱۷، بند ۴۳ با عنوان آرشتایاشا (ارشتی) از آن یاد شده است (پورداوود،۱۳۸۲: ۴۶)، منابع مقایسه سکه‌های مورد مطالعه این پژوهش را تشکیل می‌دهد.

۵. مقایسه تحلیلی و معرفی نمونه‌ها

از مطالعات و مقایسه‌های این مجموعه با نمونه سکه‌های دیگر هخامنشی، نتایجی به دست آمد که زمینه‌های مناسبی را در شناسایی و طبقه‌بندی سکه‌های مازندران ایجاد نموده است. در ادامه ضمن بیان ویژگی انواع شِکِل‌های شناخته‌شده از شاهان هخامنشی، به مقایسه آنها با سکه‌های مازندران پرداخته می‌شود:

۵-۱. سکه‌های داریوش اوّل

از داریوش اول سه گونه سکه در وزن‌های مختلف به‌دست‌آمده است. گونهٔ اول که شاه را به شکل نیم‌تنه نمایش می‌دهد، گونهٔ دوم که شاه را زانو زده و در حال کشیدن کمان نشان می‌دهد و گونهٔ سوم که شاه زانوزده و کمان و نیزه را در دست‌های خود دارد. تعدادی از سکه‌شناسان و مورخین تنها به یکی از آن‌ها و تعدادی به هر سه اشاره کرده‌اند. به عنوان مثال، پی‌یر بریان تنها نوع نشسته را متعلق به داریوش اول می‌داند (بریان، ۱۳۸۵: ۶۳۷) و بابلون نیز در توصیف سکهٔ او می‌نویسد:«جهت تصویر داریوش با تاج پنج کنگره به سمت راست است او با لباس پارسی، زانوی خود را به زمین زده و به دست چپ، کمان خود را در برابر صورت گرفته است. او با دست راست نیزه‌ای که در رأس آن گلوله‌ای کروی شکل است را به صورت مایل به سمت زمین گرفته است» (بابلون، ۱۳۸۸: ۲۵۳). بیانی اما به دو گونه اشاره می‌کند؛ فرم نیم تنه و دیگری زانو زده یا نشسته. در گونه دوم شاه با ریشی بلند تا روی سینه، بینی کشیده و متناسب و موهایی که بر پشت گردن گردآمده، نشان داده شده است (بیانی،۱۳۷۰: ۷۴)؛ و یا داریوش در روی سکه زانو زده و نیزه‌ای به دست راست و کمانی در دست چپ دارد (شریعت‌زاده، ۱۳۹۳: ۴۳). قدیانی نیز ضمن تکرار توصیفات بالا، شاه را لاغر، در حالت نیمه دوان و با سر خم شده و در گونهٔ دیگر، با خنجر کوتاه معرفی می‌کند (قدیانی،۱۳۸۹: ۱۳۲). برخی از سکه‌شناسان مثل کارادیک (Carradice,1987,1998)، هیل (Hill,1922)، واگونر(Price and Waggoner, 1975) و نلسون(Nelson, 2011)، بر اساس تقسیم‌بندی‌های خود، سه نوع سکه را برای مسکوکات داریوش اول در نظر گرفته‌اند:

نوع اول: سکه داریوش اول با وزن۵/۳۰ تا ۵/۴۰ گرم که ضرب سارد است. روی سکه نمایانگر نیم تنهٔ راست، دو تیر در دست راست و کمانی در سمت چپ است (Carradice, 1998:175,196). (تصاویر۲ و ۳)

تصویر ۲ تصویر ۳

تصاویر۲ و۳: سکه‌های داریوش اول، نوع اول. (Carradice, 1998: 175,196)

Figure 2 and 3: Coins of Darius I, type I. (Carradice, 1998: 175,196)

نوع دوم: سکه داریوش اول با وزن۵/۳۰ تا ۵/۳۹ گرم ضرب سارد. این نمونه‌ها شاه را با زانوی خمیده و در حال خیمه‌زدن با تیردانی در پشت شانه نشان می‌دهد (Hill, 1922: 173-185) (تصویر۴). واگونر (Waggoner)، سکه یک‌دوم شِکِل از نوع دوم به وزن ۳/۶۵۸ گرم که بسیار نادر است را در همین تقسیم‌بندی می‌آورد و نلسون (Nelson) نیز سکهٔ یک سوم شِکِل را در این گروه معرفی می‌کند (Nelson, 2011: 23) (تصاویر۵ و۶).

تصویر۴: سکه‌های داریوش اول، نوع دوم. (Hill, 1922: 173-185)

Figure 4: Coins of Darius I, type II. (Hill, 1922: 173-185)

تصویر۵: سکه یک دوم شِکِل. نوع دوم.

تصویر۶: سکه یک سوم شِکِل. نوع دوم. (Nelson, 2011: 23)

Figure 5: One-half Shekel coin. Type II. (Nelson, 2011: 23)

Figure 6: One-third Shekel coin. Type II.

نوع سوم: سکه‌هایی با وزن ۵/۳۰–۵/۳۹ گرم که هم به داریوش اول و هم به خشایارشا اول نسب داده شده‌اند. در این گونه سکه‌ها، جلوی لباس شاه، چین‌دار، ریش در انتها صاف و ترکش او قابل رؤیت است (Carradice,1987:15). بر روی چند نمونه، نقش گلوله‌ایی در رأس چوب قابل مشاهده و تعدادی نیز فاقد این نقش است (Price and Waggoner, 1975: 715–731). (تصویر۷)

تصویر۷: سکه‌های شِکِل داریوش اول یا خشایارشا، نوع سوم الف. (Price, Waggoner, 1975: 715-731)

Figure 7: Shekel coins of Darius I or Xerxes, type III A (Price, Waggoner, 1975: 715-731).

۵-۲. سکه‌های داریوش اول در مجموعهٔ مازندران

وزن این سکه‌ها ۵/۴۰ تا ۵/۶۰ گرم است. تصویر شاه در این نمونه‌ها نیم‌تنه نیست بلکه در حالت زانو زده نشان داده شده است؛ با این توصیف این نمونه‌ها در تقسیم‌بندی کلی در زیر مجموعهٔ نوع دوم و با توجه به فرم بدن و تصویر شاه، در زیر گروه گونهٔ سوم قرار می‌گیرند. عمدتاً روی آن‌ها ساییده و اجزاء نقوش آن تا حدودی محو گردیده است. صورت و تنه به سوی راست و زانوی راست بر زمین است. چهرهٔ شاه در مقایسه با خشایارشا پهن و کمی مسن‌تر است. بینی او خوش فرم و متناسب به نظر می‌رسد. مو در پشت گردن جمع شده و ریش بلند و نوک تیز او تا روی سینه ادامه دارد. از جزئیات لباس پارسی تنها چین پشت کمر شاه مشخص است. تاج او پنج کنگرهٔ کوتاه دارد و بدنه آن بلند است. کمان در دست چپ و نیزه روی شانه راست

و نوک آن به شکل مایل به سمت زمین است. پشت سکه‌های مجموعهٔ نگهداری شده در مازندران عمدتاً دارای فرورفتگی مستطیل شکل و یا شبیه به آن به منظور جلوگیری از لغزیدن سکه از روی سندان است. این فرو رفتگی‌ها به شکل عمودی و هم جهت با نقش شاه است (تصویر ۸).

تصویر۸: سکه‌های داریوش اول در مجموعهٔ مازندران. (طراح، سامان سورتیجی)

Figure 8: Coins of Darius I in Mazandaran collection. (Drawing by Saman Soortiji)

۵-۳. سکه‌های خشایارشا

بابلون از قول شارل لنورمان می‌نویسد: «سر اشخاص بر روی سکه‌های هخامنشی به دو گونه نشان داده شده‌اند، یکی دارای بینی منقاری و برآمده و دیگری تا حدودی منظم مستقیم و کشیده که نوع اخیر بیشتر مشاهده می‌شود و باید متعلق به خشایارشا باشد. سکه‌های خشایارشا به وضوح با سکه‌های داریوش اول تفاوت دارد. تاج کوتاه‌تر، چشم متمایل به مقابل، برجستگی گونه بیشتر، در روی صورت خطوط رشته‌های مو معین، ریش نوک تیز به جلو کشیده و تا روی سینه آمده است» (بابلون، ۱۳۸۸: ۱۵ و ۱۶). پشت سکه‌ها دارای فرورفتگی نامنظم و مستطیل و وزن شِکِل او۵/۵۵ گرم است (بیانی، ۱۳۷۰: ۷۵). با این وجود مطابق تقسیم‌بندی ذیل، به دلیل مشابهت سکه‌های خشایارشا، احتمال انتساب آن به داریوش اول و داریوش دوم نیز داده شده است:

نوع اول: سکه‌هایی با وزن۵/۳۰–۵/۳۹ گرم که هم به داریوش اول و هم به خشایارشا اول نسبت داده می‌شوند. در این سکه‌ها چهره شاه با ریشی بلند با انتهای صاف و متناسب تصویر شده است. در آن‌ها ترکش کمان و چین لباس به‌خوبی دیده می‌شود (Carradice,1987: 15). (تصویر۹) در نمونه‌ای دیگری، شاه در حالی که نیزه‌ای ساده و بدون برجستگی انتهایی، حمل می‌کند، نشان داده شده است Price and Waggoner, (1975: 715-731).

تصویر۹: سکهٔ منسوب به داریوش اول یا خشایارشا (Carradice, 1987: 15).

Figure 9: A coin attributed to Darius I or Xerxes (Carradice, 1987: 15).

نوع دوم: سکه‌هایی با وزن ۵/۳۰–۵/۳۹ گرم که هم به خشایارشا و هم به داریوش دوم نسبت داده شده‌اند. تزئینات و جزئیات در این سکه‌ها به شکل واقع‌گرایانه است. زانوی راست بر زمین و شاه بر پای چپ تکیه کرده است. چوب نیزه در انتها، فاقد برجستگی کروی شکل است. در ترسیم نقش تعدادی از سکه‌ها مبالغه

شده و جزئیات تصاویر زمخت است. گاهی شاه با چهره‌ای کشیده نشان داده می‌شود و گاهی نیز تیردان او قابل مشاهده نیست (Kayhan, 2015:1030) و (Klein, 1999: 203). (تصویر ۱۰)

تصویر۱۰: مسکوکات خشایارشا یا داریوش دوم (Kayhan, 2015:1030) و (Klein, 1999: 203).

Figure 10: Coins of Xerxes or Darius II (Kayhan, 2015:1030) and (Klein, 1999: 203).

کارادیک اعتقاد دارد در نوع اول، معمولاً ریش از یک ردیف یا حجمی بزرگ تشکیل شده است. در نوع دوم، چهره شاه را باریک و کشیده، با چشمی مبالغه‌آمیز و بینی‌ای عقابی نشان داده‌اند و گاهی ریش از خطوط منحنی یا عمودی تشکیل شده است. او در ادامه آورده است که ممکن است آن‌ها در بیش از یک ضرابخانه ضرب شده باشند (Carradice,1998a:128).

۵-۴. سکه‌های خشایارشا در مجموعهٔ مازندران

وزن این نمونه‌ها ۵/۴۰ تا ۵/۶۰ گرم است. در این سکه‌ها، کمان در دست چپ شاه در حالت کشیده نیست. او همچنین مسلح به نیزه است. شباهت این سکه‌ها به گونه نوع دوم که در سطور بالا توصیف شدند بسیار زیاد است (تصویر ۱۱).

تصویر۱۱: سکه‌های خشایارشا در مجموعهٔ مازندران که در زیرمجموعه گونهٔ دوم قرار می‌گیرند. (طراح، سامان سورتیجی)

Figure 11: Xerxes coins in Mazandaran collection, which are under the type II collection. (Drawing by Saman Soortiji)

روی سکه‌ها تا حد زیادی سائیده شده و جزئیات نقوش تا حدود زیادی محو شده است. صورت و تنه شاه به سمت راست متمایل و او در وضعیت راه رفتن با زانوی خمیده است. گونهٔ او برآمده و چهره‌اش نسبتاً جوان است. شاه دارای بینی مستقیم و کشیده و لب‌های برجسته است. موها و ریش خشایارشا بلند، باریک و مستطیل شکل و تا روی سینه و به سمت شانه چپ است. او تاجی با پنج کنگرهٔ کوتاه و با دیوارهٔ کوتاه‌تر از تاج داریوش اوّل بر سر دارد. اندام شاه در لباس پارسی به شکل متناسب تصویر شده است. آستین بازوی

دست راست بالا زده و دامن پیراهن بلند او تا بالای زانوی چپ ادامه دارد. کمان در دست چپ و نیزه با نوک سروی شکل، بر شانهٔ راست و سر آن به شکل مایل به سمت زمین امتداد یافته است. تیردانی بر دوش شاه نیست بلکه او به موازات دستهٔ نیزه، یک تیر پردار در دست راست دارد. پشت سکه‌ها نیز دارای فرورفتگی مستطیل شکل هم جهت با نقش شاه به منظور جلوگیری از لغزیدن از روی سندان است. شباهت ویژگی‌های تصاویر و موتیف‌های موجود بر روی این گونه از سکه‌های مازندران، طبقه‌بندی آن‌ها را در انتساب به خشایارشا توجیه پذیر می‌نماید.

۵-۵. سکه‌های اردشیر اول

سکه‌های به یادگار مانده از این شاه شباهت زیادی به سکه‌های پدرش دارد اما نمی‌توان آن دو را با یکدیگر اشتباه گرفت. بینی وی برجسته‌تر و انحنای بیشتری دارد و نوک ریش او کشیده‌تر است (بابلون، ۱۳۸۸: ۱۶). تاج او کمی بلندتر از تاج خشایارشا است و ریش او مرتب و مستقیم تا روی سینه ادامه داشته و موی سر در پشت گردن برگشته و انبوه است (بیانی،۱۳۷۰: ۷۵). این دو منبع به تعداد کنگره‌های تاج اشاره‌ای نمی‌کنند. سکه‌های اردشیر اول نیز بر اساس نقوش آن‌ها به سه گونه خاص تقسیم‌بندی می‌شوند:

نوع اول: سکه‌هایی با وزن ۵/۵۵ و۵/۶۰ گرم که هم به اردشیر اول و هم به اردشیر دوم نسبت داده شده‌اند.

شاه در این سکه‌ها با زانوی خمیده در حال راه رفتن با لباسی با چین‌های پهن نشان داده می‌شود. او ظاهری رسمی و پر صلابت دارد. انتهای نیزه او بدون برجستگی کروی است. گاهی اوقات تیردان او قابل مشاهده نیست (Carradice, 1987:36) (تصویر ۱۲)

تصویر۱۲: سکه‌های اردشیر اول یا اردشیر دوم (Carradice, 1987: 36)

Figure 12: Coins of Artaxerxes I or Artaxerxes II (Carradice, 1987: 36).

نوع دوم: سکه‌هایی با وزن۵/۵۰ تا۵/۶۰ گرم است که هم به اردشیر اول و هم به داریوش سوم نسبت داده می‌شوند.

شاه در این سکه‌ها با زانوی خمیده در حال حرکت به راست است او خنجری در دست راست و کمانی در دست چپ دارد. با توجه به تنوع نمونه‌ها و علائم، احتمالاً آن‌ها در بیش از یک ضرابخانه ضرب شده‌اند.

نوع سوم: مربوط به سکه‌هایی با وزن ۵/۵۵ تا۵/۶۰ گرم است که هم اردشیر اول و هم داریوش دوم نسبت داده می‌شوند.

فرم بدن و ظاهر شاه در این نمونه‌ها خشن و فاقد شکل مناسب است. گاهی تصویر شاه بدون گودی کمر بوده و تناسب اعضای بدن او ناهمگون است. در مواردی برجستگی‌هایی بر روی بازوی شاه دیده می‌شوند. زمین زیر پای شاه نیز با نقطه‌های برجستهٔ به هم پیوسته نشان داده شده است (Kayhan, 2015:1035). (تصویر۱۳)

تصویر۱۳: سکه‌هایی با نقش اردشیر اول یا داریوش دوم (Kayhan, 2015:1035).

Figure 13: Coins with the image of Artaxerxes I or Darius II (Kayhan, 2015:1035).

به نظر افتخاری، اردشیر در این سکه‌ها تاج چهار کنگره‌ای کوتاه دارد و دست‌های او بلندتر تصویر شده است. تن‌پوش او در قسمت جلو، یقه‌ای به شکل عدد ۷ دارد؛ به همان شکلی که در تن‌پوش داریوش بزرگ و خشایارشا نیز با اندک تغییراتی دیده می‌شود. این ویژگی را می‌توان نشان‌گر ترتیب زمانی و از دلایل اصلی قرار دادن این سکه‌ها پس از خشایارشا و انتساب آن‌ها به اردشیر دانست (افتخاری، ۱۳۹۳: ۳۵).

۶-۵. سکه‌های اردشیر اول در مجموعهٔ مازندران

این نمونه‌ها، وزنی در حدود ۵/۴۰ تا ۵/۵۰ گرم دارند و اغلب شاخصه‌های سکه‌های اردشیر اول را دارا می‌باشند. (تصویر۱۴)

تصویر۱۴: سکه‌های اردشیر اول در مجموعهٔ مازندران. (طراح، سامان سورتیجی)

Figure 14: Coins of Artaxerxes I in Mazandaran collection. (Drawing by Saman Soortiji)

در تراش قالب سرسکه‌ها و ضرب این نمونه‌ها، دقت کافی نشده است. صورت کماندار در همه موارد به سمت راست است. زانوی راست بر زمین نیست و گویی شاه با زانوی خمیده در حال راه رفتن و یا اجرای فن جنگی است. زمین در زیر پای شاه، به شکل خطی باریک و برجسته ترسیم شده است. شاه مرد میان‌سالی است که بینی و لب او به خوبی ترسیم شده است. موها تا گردن پایین و سپس با زاویه‌ای ملایم به پشت سر آراسته شده است. ریش شاه پهن نیست و قد آن متوسط است. بدون اینکه تارهای ریش مشخص باشد تا بالای سینه امتداد یافته است. شاه بدنی کشیده و ورزیده دارد. کنگره‌های تاج پنج عدد و بلندتر از تاج خشایارشا است. کمان بدون اینکه کشیده شود، در دست چپ و نیزه‌ای با دستهٔ منتهی به گوی کروی و سرنیزهٔ سرو مانند، بر روی شانهٔ راست وی و به سمت زمین متمایل است. برخلاف خشایارشا در دست راست شاه، دیگر تیر پرداری نیست. تیردان نیز در پشت شانه راست به زحمت دیده می‌شود. شاه لباس پارسی با چینی در ناحیهٔ پشت

کمر بدون جزئیات واضح بر تن دارد. بازوی دست راست و دامن بالاپوش به‌طرف بالا تا خورده است. پشت سکه‌ها نیز، دارای فرورفتگی تقریباً مستطیل شکل هستند. در اینجا نیز مقایسه جزئیات سکه‌های مازندران با سایر سکه‌های مکشوفه از اردشیر اول و همچنین بر اساس مطالعات شمایل‌نگاری شاه هخامنشی، انتساب سکه‌های مازندران را به این شاه هخامنشی نشان می‌دهد.

۵-۷. سکه‌های داریوش دوم

داریوش دوم، به شکل کماندار، زانوی خود را به زمین تکیه زده و تاج پنج کنگره‌ای دارد. او کوتاه قد و مسن با دماغ بزرگ، چشم برجسته و لب کلفت است (بابلون، ۱۳۸۸: ۲۵۹). تن‌پوش او با کمی تغییر، همانی است که شاهان پیش از وی به تن داشته‌اند. تاج بلند او کنگره‌های نوک تیز دارد (ملکزاده بیانی،۱۳۷۰: ۷۶). نیزه در انتهای دسته، دارای دو خط افقی است و در دو طرف کمان وی دو گوی و دو تکه پارچه تزیینی به اهتزاز در آمده است. او گاهی یک خال در کنار بینی دارد (افتخاری، ۱۳۹۳: ۳۸). تصویر سکه‌ها اغلب مبالغه‌آمیز و زمخت است. در بعضی از سکه‌ها شاه چهره‌ای دراز و کشیده دارد. در بعضی سکه‌ها تیردان شاه قابل مشاهده نیست (Kayhan, 2015: 1030) و (Klein, 1999:178). (تصویر۱۵).

تصویر۱۵: در تصویر سمت چپ داریوش دوم زمخت و به شکل مبالغه‌آمیز و در تصویر سمت راست با چهره‌ای دراز و کشیده نشان داده شده است(Kayhan, 2015: 1030)؛ و(Klein, 1999:178).

Figure 15: In the picture on the left, Darius II is a rough and exaggerated and in the picture on the right, he is shown with a long and elongated face (Kayhan, 2015: 1030) and (Klein,1999:178).

۵-۸. سکه‌های داریوش دوم در مجموعهٔ مازندران

این سکه‌ها در حدود ۵/۵۰ تا ۵/۶۰ گرم وزن دارند و در بین مجموعه از فراوانی چندانی برخوردار نیستند. تنها سه عدد از سکه‌های این پادشاه در این مجموعه با نمونه‌های قابل استناد امکان مقایسه دارند (تصویر۱۶)

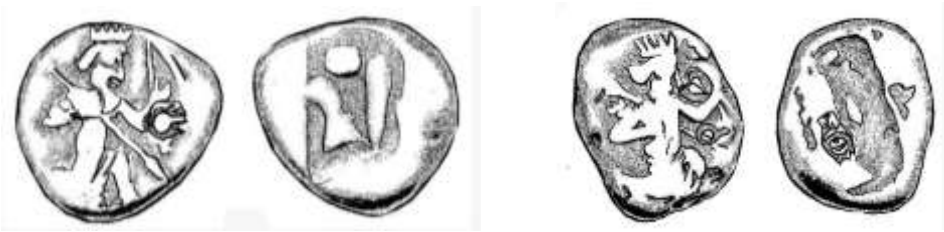

تصویر۱۶: سکه‌های داریوش دوم در مجموعهٔ مازندران. (طراح، سامان سورتیجی)

Figure 16: Coins of Darius I in Mazandaran collection. (Drawing by Saman Soortiji)

در این سکه‌ها چهرهٔ داریوش دوم هخامنشی پهن و تنه به سوی راست تمایل داشته و زانوی راست بر زمین تکیه کرده است. به نظر می‌رسد شاه به دلیل سن زیاد در خود فرو رفته است. چشمان وی در این نمونه‌ها به خوبی مشخص نیست. بینی شاه مستقیم و کشیده و قابل رؤیت است. ریش و موی سر انبوه، کمی بلند و

ریش تا روی سینه ادامه داشته است. تاج شاه پنج کنگرهٔ بلند با دیواره کوتاه دارد. لباس پارسی بر تن شاه و آستین بازوها به‌طرف بالا تا خورده است. کمان در دست چپ و نیزه‌ای بر روی شانهٔ راست به شکل مایل به سمت زمین امتداد دارد. تیردان شاه بر روی دوش راست وی قابل مشاهده است. احتمال داده می‌شود با توجه به مشابهت‌های کلی، این سکه‌ها در ضرابخانه‌های مختلف ضرب شده باشند. پشت سکه‌ها نیز دارای فرورفتگی تقریباً مستطیل شکل است.

۵-۹. سکه‌های کوروش جوان

کوروش در سال۴۰۱ ق.م با ارتشی متشکل از۱۳ هزار سرباز یونانی و عده‌ای از سربازان اسپارتی، تحت فرماندهی آرکوس در محلی به نام کوناکسا بر اردشیر دوم شورید (پیرنیا، ۱۳۸۶: ۸۲۹) اما نتوانست وارد شوش پایتخت شود بنابراین، جای شک و تردید است که به ضرب دریک‌های طلا که علامت شاه شاهان است موفق شده باشد. با این همه به این نکته باید توجه کرد که مناطقی که در زیر سلطه و قدرت وی قرار داشت آسیای صغیر و سوریه بود؛ پس برای اینکه قدرت و اعتبار خود را تثبیت نماید، به ضرب سکهٔ طلا مبادرت ورزید که به هیچ‌وجه شباهتی به سایر سکه‌های خاندان هخامنشی نداشت (De Morgan, 1923: 204). این سکه کماندار را بدون ریش و با بینی کشیده نشان می‌دهد. تاج او بدون کنگره و شبیه به کلاه قضات است. روی ردای شاهزاده گره‌خوردگی‌های برآمده‌ای بچشم می‌خورد همچنان که همین مشخصات در روی لباس بعضی از شخصیت‌های بابلی نیز نقش بسته است (بابلون،۱۳۸۸: ۱۷). (تصویر ۱۷)

تصویر۱۷: سکهٔ کوروش جوان (بابلون، ۱۳۸۸: ۱۷).

Figure 17: Coin of the young Cyrus (Babylon, 2009:17).

۵-۱۰. سکه‌های کوروش جوان در مجموعهٔ مازندران

وزن این نمونه‌ها۵/۵۰ تا۵/۶۰ گرم است. همان‌گونه که ذکر شد، از او به دلایلی تنها سکه‌های زرین با ویژگی-های منحصربه‌فرد ضرب گردیده است؛ اما با توجه به چهرهٔ بدون ریش و تاج فاقد کنگرهٔ او، این تصور به وجود آمد که شاید در این مجموعه، تعداد چهار سکه به کوروش جوان تعلق داشته باشد اما همچنان باید بیان داشت که انتساب این سکه‌ها به کوروش جوان، قطعی نیست. (تصویر۱۸)

تصویر۱۸: سکه‌هایی که با احتیاط در مجموعه مازندران منسوب به کوروش جوان است. (طراح، سامان سورتیجی)

Figure 18: Coins cautiously attributed to the young Cyrus in Mazandaran collection. (Drawing by Saman Soortiji)

جزئیات نقوش روی سکه‌ها به دلیل سائیدگی آن‌ها از بین رفته و خطوط آن محو و شده است. صورت و تنه به سوی راست و زانوی راست بر زمین است. چهره شاه در تصویر جوان و فاقد ریش است. فرم چشم و بینی خیلی مشخص نیست. موی بلند شاه در پشت گردن قابل رؤیت و تاج بلند او بدون کنگره است. برخلاف توضیحی که برای لباس پارسی کوروش جوان آمده، در این مجموعه، تزئینات شرابه یا پولک و منگوله مشخص نیست اما لباس او کمی گشاد و مشابه نمونهٔ دریک است. شاه بدون آنکه کمان را بکشد، قبضهٔ آن را به دست دارد و نیزه روی شانه راست به شکل مایل به سمت زمین است. تیردانی در پشت شانه دیده نمی‌شود. پشت سکه‌ها دارای فرورفتگی تقریباً مستطیل شکل است.

۵-۱۱. سکه‌های اردشیر دوم

تصویر اردشیر دوم را می‌توان در روی سکه‌های یکی از پادشاهان سیلیسی و در روی سکه‌های «تیسافرن» Tissaphernes و «داتام» Datam و شاه صیدا بنام «استراتون اول» (عبدسترت) Stratton مشاهده کرد (بابلون، ۱۳۸۸: ۱۸). روی سکه نقش معمول سکه‌های شاهنشاهی و شاه با تاج کوتاه، موها را در پشت گردن جمع کرده است (بیانی ۱۳۷۰، ۷۶-۷۷). بابلون سکهٔ استتر سیمین ۱۰/۵۰ گرم از نمونه‌های ضرب شهر «مالوس» Malus را با تاج سه کنگره (بابلون، ۱۳۸۸: ۲۷۲). (تصویر۱۹) و سکهٔ شِکِل فینیقی ۵/۸۰ گرمی «استراتون اول» را منسوب به اردشیر دوم می‌داند (بابلون، ۱۳۸۸: ۴۴۰). (تصویر۲۰)

تصویر۱۹: سکه با نقش اردشیر دوم، ضرب شهر مالوس (بابلون، ۱۳۸۸: ۲۷۲).

Figure 19: Coin with the image of Artaxerxes II, minted in the city of Malus (Babylon, 2009: 272).

تصویر۲۰: سکه با نقش اردشیر دوم، ضرب استراتوس اول در فینیقیه (بابلون، ۱۳۸۸: ۴۴۰).

Figure 20: Coin with the image of Artaxerxes II, minted by Stratus I in Phenicia (Babylon, 2009: 440).

کارادیک و پرایس سکه‌هایی را با وزن، ۵/۵۰ تا ۵/۶۰ گرم هم به داریوش دوم و هم به اردشیر دوم نسبت می‌دهند. شکل رسمی سکه‌ها همان سبک سکه‌های هخامنشی است. کمر شاه در این مسکوکات باریک است و در اصطلاح دور کمر دارد. اغلب صفحه یا گلوله‌های برجسته‌ای بر روی بازو دیده می‌شود. چشم شاه بزرگ و ریش او کوتاه است. گاهی اوقات هیچ تیردانی در پشت شانه قابل مشاهده نیست. خط زمینه در زیر پاهای شاه، گاهی متشکل از نقطه‌های به هم پیوستهٔ برجسته و گاهی یک خط صاف است (Carradice,1998b:73) و (Price and Waggoner, 1975:86) (تصویر۲۱).

تصویر۲۱: مسکوکات منتسب به داریوش دوم یا اردشیر دوم (Carradice,1998a: 73) و Price and Waggoner, 1975: (86).

Figure 21: Coins attributed to Darius II or Artaxerxes II (Carradice, 1998a:73)),Price and Waggoner, 1975: 86).

۵-۱۲. سکه‌های اردشیر دوم در مجموعهٔ مازندران

این نمونه‌ها ۵/۴۰ تا ۵/۶۰ گرم وزن دارند. بر اساس مقایسه با منابع، آن‌ها را می‌توان به سه گونه تقسیم کرد. گونهٔ اول شاه در حال حمل نیزه و کمان و گونهٔ دوم شاه مسلح به خنجر و کمان است. در این گونه چهره و بدن به دلیل استلیزه و ساده شدن کمی فکاهی به نظر می‌رسد و در گونهٔ سوم که شاه را با قبایی جلو باز نشان می‌دهد.

گونهٔ اول: تفاوت چهرهٔ شاه در مقایسه با داریوش اوّل و خشایارشا در پهن نبودن گونه و ریش بلند و نوک تیز او است. موی پر و بلند شاه تا پشت گردن بدون اینکه بسته شود، رها گردیده است. چین زیر ساق پای چپ، پشت کمر و ران راست، به خوبی مشخص است. کمان در دست چپ و نیزه‌ای کوتاه بر روی شانهٔ راست است. (تصویر۲۲)

تصویر۲۲: سکه‌های اردشیر دوم، گونهٔ اول، در مجموعهٔ مازندران. (طراح، سامان سورتیجی)

Figure 22: Coins of Artaxerxes II, type I, in Mazandaran collection. (Drawing by Saman Soortiji)

گونهٔ دوم: بدن به سوی راست و زانوی راست به شکل نیمه بر زمین است. بینی گوشتی و خمیده و پرهٔ بینی به شکل دایره‌ای کوچک و برجسته نشان داده شده است. ریش در قسمت لپ و گونه‌ها نازک و در قسمت چانه باریک و نسبتاً کوتاه است. تاج کوتاه پنج کنگره، با دیوارهٔ بلند است. در نمونه‌ای، در ناحیه بازوها، دو صفحهٔ مدور قرار گرفته است. خنجری در دست راست و کمانی در دست چپ و تیردانی بر دوش راست است. در نمونه‌هایی از این گونه، زمین زیر پا به شکل خطی افقی و برجسته دیده می‌شود. (تصویر۲۳)

تصویر۲۳: سکه‌های اردشیر دوم، گونهٔ دوم، در مجموعهٔ مازندران. (طراح، سامان سورتیجی)

Figure 23: Coins of Artaxerxes II, type II, in Mazandaran collection. (Drawing by Saman Soortiji)

گونهٔ سوم: در ضرب این سکه‌ها با توجه به روند تکاملی و تأخر آن، دقت بیشتری به خرج داده شده است. صورت و تنه به سوی راست و زانوی راست به صورت نیمه بر زمین است. شاه به مانند گونهٔ دوم گودی کمر ندارد. چهره مسن‌تر، گونه برجسته و صورت او پهن است. بینی او گوشتی، خمیده و پرهٔ آن ترسیم شده است. موها در پشت سر جمع و امتداد آن به پایین است. ریش در قسمت لپ و گونه‌ها کمی پهن و در قسمت چانه باریک و نسبت به گونه دوم بلندتر و تا روی سینه آمده است. تار موهای ریش در تعدادی از سکه‌ها دیده می‌شود. دیواره تاج کوتاه و پنج کنگرهٔ به ندرت بلند دارد. لباس شاه با گونهٔ یک کاملاً متفاوت بوده و به گونهٔ شمارهٔ دو شبیه است. جلوی تن پوش او به شکل عدد ۷ فارسی است و دو سوی یقه، چین‌های عمودی مشاهده می‌شود. شاه کمربندی بر کمر بسته است. کمان در دست چپ و خنجر در دست راست قرار دارد و نوک خنجر به پشت کمر نزدیک است. پشت سکه‌ها در هر سه گونه، دارای فرورفتگی تقریباً مستطیل شکل است (تصویر۲۴).

تصویر۲۴: سکه‌های اردشیر دوم، گونه سوم، در مجموعهٔ مازندران. (طراح، سامان سورتیجی)

Figure 24: Coins of Artaxerxes II, type III, in Mazandaran collection. (Drawing by Saman Soortiji)

۵-۱۳. سکه‌های اردشیر سوم

برای این سکه‌ها، دو گونهٔ اصلی را می‌توان در نظر گرفت: گونه اول سکه‌هایی است که شاه را در حال حمل نیزه و کمان نشان می‌دهد و از نظر سبک، شباهتی به گونهٔ دوم سکه‌های داریوش اول دارد. گونه دوم که شاه را با دشنه‌ای در دست راست و کمانی در دست چپ نشان می‌دهد. بابلون اعتقاد دارد «نقش سکه‌های اردشیر سوم بسیار شبیه به سکه‌های اردشیر دوم است و سکه‌های سلاطین ممالک تابعه مثل «اواگوراس‌دوم»Evagoras، ساتراپ «مازیوس» Mazios و «باگوآس» Bagoas در مصر و «استراتون دوم»Stratun پادشاه «سیدون» Sidon نقوشی شبیه به نقش اردشیر سوم را دارند» (بابلون، ۱۳۸۸: ۱۸). پشت سکه‌ها نیز دارای یک فرورفتگی است (بیانی، ۱۳۷۰: ۷۷).

۵-۱۴. سکه‌های اردشیر سوم در مجموعهٔ مازندران

سکه‌های متعلق به اردشیر سوم در مجموعهٔ مازندران ۵/۶۰ تا ۵/۸۰ گرم وزن دارند. در نتیجهٔ مقایسه با سایر سکه‌های مکشوفه از اردشیر سوم، سکه‌های وی را می‌توان در دو گونه مشخص شناسایی و طبقه‌بندی کرد:

گونهٔ اول: شاه با چهره و اندام لاغر به به‌طرف راست و در حال راه رفتن با زانوی خمیده است. بینی او کشیده و نوک آن خمیده است. موها بلند و با قوسی ملایم در پشت گردن جمع شده است. از کنگره‌های تاج، چهار عدد آن مشخص است. شاه لباس پارسی پرچین بر تن دارد اما جزئیات آن نمایان نیست. بالاپوش بلند شاه تا روی زانوی چپ است. کمانی در دست چپ و نیزه‌ای با سر سروی شکل بر روی شانه و تیری پردار در دست راست است که نوک آن به شکل مایل به سمت زمین است. تیردانی در پشت شانه دیده نمی‌شود. زمین زیر پای شاه به صورت خطی افقی ترسیم شده است. (تصویر۲۵)

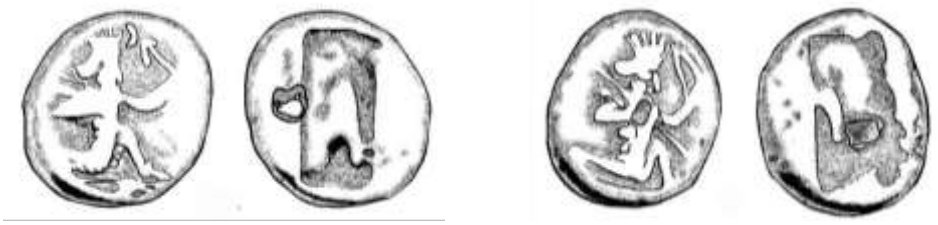

تصویر۲۵: سکه‌های اردشیر سوم، گونه اول، در مجموعهٔ مازندران. (طراح، سامان سورتیجی)

Figure 25: Coins of Artaxerxes III, type I, in Mazandaran collection. (Drawing by Saman Soortiji)

گونهٔ دوم: در این گونه از سکه‌ها، پیشرفت ضرابخانه‌ها در ایجاد جزئیات به خوبی مشخص است. صورت و تنه به سوی راست و زانوی راست خمیده است. شاه مردی میان‌سال با صورت کشیده دارای گودی کمر و ورزیده است. بینی او مستقیم و خمیده است. موها کمی بلند و در پشت گردن به شکل حجمی کروی دیده می‌شود. ریش به شکل باریک و نوک تیز تا روی سینه آراسته شده است. دیواره و پنج کنگرهٔ تاج کوتاه است. لباس شاه با گونهٔ یک متفاوت است و به لباس اردشیر دوم و گونه‌های دوم و سوم او شباهت دارد. جلوی تن-پوش او هفتی شکل و به نظر فاقد آستین و با یک ردیف دکمه‌های برجسته است. دو سوی یقه چین‌های عمودی دارد و کمربندی بر کمر بسته شده است. کمان در دست چپ و خنجر در دست راست و نوک تیغه آن بر خلاف تصویر سکهٔ اردشیر دوم (گونه‌های دوم و سوم)، به پشت کمر شاه نزدیک است. در پشت شاه، تیردانی قرار ندارد. در هر دو گونه پشت سکه‌ها دارای فرورفتگی تقریباً مستطیل است (تصویر۲۶).

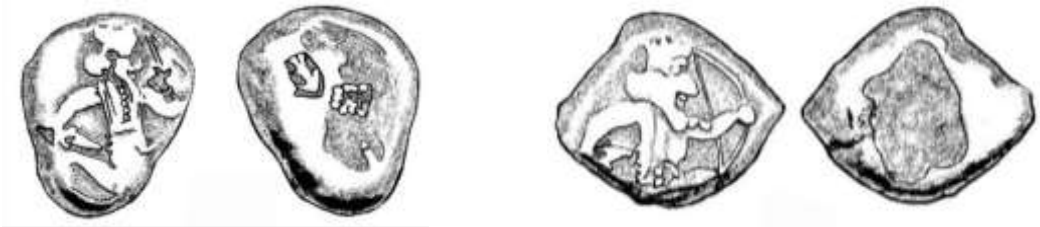

تصویر۲۶: سکه‌های اردشیر سوم، گونه دوم، در مجموعهٔ مازندران. (طراح، سامان سورتیجی)

Figure 24: Coins of Artaxerxes III, type II, in Mazandaran collection. (Drawing by Saman Soortiji)

۶. جدول مقایسه سکه‌ها

لازم به ذکر است که از «ارسس» یا «ارشک» و همچنین از «داریوش سوم» آخرین شاه هخامنشی در مجموعهٔ مازندران سکه‌ای شناسایی نشد؛ بنابراین بازهٔ زمانی در نظر گرفته شده برای کل مجموعه، حدود ۱۸۰ سال شامل سکه‌هایی از داریوش اول تا اردشیر سوم و در مجموع معرف مسکوکات هفت شاه هخامنشی

می‌شود. جدول خلاصه، مقایسهٔ سکه‌های هخامنشی مجموعه مازندران را با سایر سکه‌های مکشوفه از شاهان هخامنشی را نشان می‌دهد. (جدول۱)

جدول۱: خلاصهٔ ساده و مقایسهٔ مجموعه سکه‌های موزهٔ مازندران با سکه‌های سایر شاهان هخامنشی.

Table 1: Simple summary and comparive of the collection of coins from the archive of Mazandaran Museum with the coins of other Achaemenid kings.

ردیف	نام شاه	گونه	تصاویر نمونه‌هایی از مجموعهٔ مازندران	تصاویر نمونه‌های مورد مقایسه
۱	داریوش اول	اول	فاقد نمونهٔ مشابه در این مجموعه	(Carradice.1998b:175.196) (افتخاری، ۱۳۹۳: ۲۵)
		دوم	فاقد نمونهٔ مشابه در این مجموعه	(Hill, 1922: 173-185) (بیانی،۱۳۷۰: ۷۴)
		سوم	بر خلاف گونه‌های اول و دوم، شاه در این گونه زانو زده و کمان را در دست چپ و نیزه را روی شانهٔ راست حمل می‌کند. او با تاج پنج کنگرهٔ کوتاه و بدنه بلند، چهره‌ای پهن و کمی مسن دارد. ریش بلند و نوک تیز او تا روی سینه ادامه یافته و مو در پشت گردن جمع و چین پشت کمر مشخص است.	(Price and Waggoner, 1975: 715-731) (Carradice, 1987: 15) (بابلون، ۱۳۸۸: لوحهٔ شماره ۱) (شریعت زاده، ۱۳۹۳: ۴۳)
۲	خشایارشا اول	اول	فاقد نمونهٔ مشابه در این مجموعه	(افتخاری، ۱۳۹۳: ۳۲) (شریعت زاده، ۱۳۹۳: ۴۳)
		دوم	شباهت این سکه‌ها به گونهٔ دوم بسیار زیاد است. شاه در وضعیت راه رفتن با زانوی خمیده با تاج پنج کنگرهٔ کوتاه و با دیوارهٔ کوتاه‌تر از تاج	(Kayhan, 2015:1030) (Klein, 1999: 203)

			داریوش اوّل، به موازات دستهٔ نیزه، یک تیر پردار در دست راست دارد. چهره او نسبتاً جوان و ریش بلند و باریک تا روی سینه و به سمت شانه چپ است. دامن پیراهن بلند او تا بالای زانوی چپ ادامه دارد. کمان در دست چپ و نیزه بر شانهٔ راست و نوک آن به شکل مایل به سمت زمین است.	 (بابلون، ۱۳۸۸: لوحهٔ شماره۱) (بیانی،۱۳۷۰: ۷۵) (افتخاری، ۱۳۹۳: ۳۳)
۳	اردشیر اول	یک‌گونه	این نمونه‌ها شاخصهٔ سکه‌های اردشیر اول را دارا می‌باشند. زانوی راست بر زمین نیست. زمین در زیر پای شاه، به شکل خطی باریک و برجسته است. موی شاه میان‌سال تا گردن پایین و سپس با زاویه‌ای ملایم به پشت سر آراسته شده است. ریش تا بالای سینه امتداد دارد. کنگره‌های تاج پنج عدد و بلندتر از تاج خشایارشا است. کمان دست چپ و نیزه روی شانهٔ راست است. برخلاف خشایارشا در دست راست شاه، دیگر تیر پر داری نیست.	 (Carradice, 1987: 36) (بیانی،۱۳۷۰: ۷۵) (بابلون، ۱۳۸۸: لوحهٔ شماره۱) (افتخاری، ۱۳۹۳: ۳۶)
۴	داریوش دوم	یک‌گونه	تاج پنج کنگرهٔ بلند با دیواره کوتاه دارد. زانوی راست کاملاً بر زمین تکیه کرده است. بینی شاه مستقیم و کشیده و قابل رؤیت است. ریش تا روی سینه ادامه دارد. تیردان بر روی دوش راست قابل مشاهده است. کمان در دست چپ و نیزه‌ای بر روی شانهٔ راست به شکل مایل به سمت زمین امتداد دارد.	 (Kayhan, 2015:1030) (Klein, 1999: 203) (بابلون، ۱۳۸۸: لوحهٔ شماره۲) (بیانی،۱۳۷۰: ۷۶) (افتخاری، ۱۳۹۳: ۳۹)

۵	کوروش جوان	یک‌گونه	 با توجه به چهرهٔ جوان و بدون ریش و تاج بلند فاقد کنگره، این تصور به وجود آمد که چهار سکه در این مجموعه، به کوروش جوان تعلق داشته باشد.	 (بابلون، ۱۳۸۸: لوحهٔ شماره۲)
۶	اردشیر دوم	اول	 مشابهت این سکه با نمونه‌های شناسایی‌شده شکل کلی شمایل شاه و چین لباس و زانوی نیمه بر زمین است. تفاوت چهرهٔ اردشیر دوم در این گونه در مقایسه با داریوش اوّل و خشایارشا، در پهن نبودن گونه و ریش بلند و نوک تیز است.	 (Carradice, 1987: 36) (بابلون، ۱۳۸۸: لوحهٔ شماره۲)
		دوم	 مطابق نمونه‌های قابل‌مقایسه، زانوی راست نیمه بر زمین است. پرهٔ بینی به شکل دایره نشان داده شده است. ریش در قسمت لپ و گونه‌ها نازک و در قسمت چانه باریک و کوتاه است. تاج کوتاه پنج کنگره با دیوارهٔ بلند دارد. در ناحیه بازوها دو صفحهٔ مدور قرار گرفته است. خنجر در دست راست و کمان در دست چپ و تیردان بر دوش راست است.	 (Carradice, 1998a: 73) (, 1975: 86)Price (افتخاری، ۱۳۹۳: ۴۵)
		سوم	 مطابق مقایسه با نمونه‌های مرجع، شاه به مانند گونهٔ دوم گودی کمر ندارد. زانو نیمه بر زمین، بینی خمیده و پرهٔ آن ترسیم شده است. ریش در قسمت لپ و گونه‌ها کمی پهن و در قسمت چانه باریک و نسبت به گونه دوم بلندتر و تا روی سینه آمده است. دیواره تاج کوتاه و پنج کنگرهٔ به ندرت بلند دارد. لباس شاه به گونهٔ دو شبیه است. جلوی تن پوش او شکل عدد ۷ و دو سوی یقه، چین‌های عمودی دارد. شاه کمربند دارد و نوک خنجر به پشت کمر نزدیک است.	 (افتخاری، ۱۳۹۳: ۴۴)
۷	اردشیر سوم	اول	 شاه با لباس پارسی پرچین در حال راه رفتن با زانوی خمیده است. از کنگره‌های تاج، چهار عدد آن مشخص است. بالاپوش بلند شاه تا روی زانوی چپ است. کمان در دست چپ و نیزه بر روی شانه و تیری پردار در دست راست است. زمین زیر پای شاه به صورت خطی افقی ترسیم شده است.	 (بابلون، ۱۳۸۸: لوحهٔ شماره۲) (بیانی،۱۳۷۰: ۷۷)

		دوم	بر اساس مقایسه انجام‌شده، شاه تاجی با دیواره و پنج کنگرهٔ کوتاه دارد. جلوی تن‌پوش او هفتی شکل و به نظر فاقد آستین و با یک ردیف دکمه‌های برجسته است. شاه کمربند دارد. ریش به شکل باریک و نوک تیز تا بالای سینه است. لباس شاه با گونهٔ یک متفاوت است و به لباس اردشیر دوم و گونه‌های دوم و سوم او شباهت دارد. نوک تیغهٔ خنجر نیز به پشت کمر شاه نزدیک است.	(افتخاری، ۱۳۹۳: ۴۹)

۷. نتیجه

همان‌طوری که قبلاً نیز اشاره شد، مجموعهٔ بی‌نظیری از سکه‌های هخامنشی از نوع سکه‌های نقره‌ای (شِکِل) هخامنشی، اخیراً از قاچاقچیان کشف شده است که برای هر محقق سکه‌شناس و باستان‌شناسی، دارای اهمیت ویژه مطالعاتی است. از آنجایی که بررسی‌های اولیه و شناسایی‌های مقدماتی آن‌ها برای معرفی به جامعه علمی بسیار ضروری می‌نمود، بنابراین در این تحقیق سعی شد تا از طریق مطالعات تطبیقی و ایجاد مقایسه تک به تک سکه‌های گنجینه مازندران با مهم‌ترین سکه‌های یافت شدهٔ هخامنشی و با مراجعه به منابع مطمئن، کار مقدماتی شناسایی و مستندسازی آن‌ها به انجام برسد. در این راستا، به منظور مطالعات تطبیقی مبتنی بر مقایسه، ویژگی‌های سکه‌ها شامل وضعیت ظاهری اشخاص روی سکه، موتیف‌های تزیینی، نوع لباس‌های بکار رفته و نمادهای شاخص افراد، با موارد مشابه آن‌ها در نظر گرفته شد تا این فرآیند و مستندات در نهایت باعث ایجاد چارچوب طبقه‌بندی مناسب برای شناسایی سکه‌های نگهداری شده در مازندران شود. مطابق این طبقه‌بندی، مجموع ۲۴۰ سکهٔ مورد مطالعه، از جهت اختصاص آن‌ها به هفت شاه هخامنشی مورد شناسایی و تحقیق قرار گرفته است. عیار سکه‌ها که ابزار مناسبی برای تشخیص اصالت سکه‌ها است در این تحقیق مورد آزمون قرار نگرفت ولی وزن سکه‌ها که معمولاً به‌عنوان استاندارد معین ضرابخانه‌ها و حتی جزء معیارهای اقتصادی هر دوره بشمار می‌رود، مورد آزمایش قرار گرفته است. وزن آن‌ها با میانگین حدود ۵/۶۰ گرم که وزن استاندارد سکه‌های هخامنشی است تعیین گردیده است.

نتایج نشان داد در بین مجموعهٔ مورد بررسی، سکه‌هایی است که از بسیاری جهات، به نمونه‌های شناخته و مطالعه شده، شباهت دارند. به‌گونه‌ای که انگار در ضرب آن‌ها از یک سرسکه استفاده شده است؛ اما در عین حال، سکه‌هایی وجود دارد که فاقد نمونه‌های مشابه هستند. این پژوهش فرصتی را فراهم آورد تا با بررسی دقیق جزئیات اشکال سکه‌ها، مقایسه آن‌ها با نمونه‌های دیگر، امکان طبقه‌بندی و انتساب آن‌ها به یکی از شاهان صاحب سکه در شاهنشاهی هخامنشی میسر بشود. مسکوکات شِکِل، از لحاظ نقش و تصویر، از تنوع زیادی برخوردار است؛ به عبارت دیگر سکهٔ یک شاه، در جزئیات متفاوت بوده و در نتیجه گونه‌های مختلفی را به وجود آورده است. دلیل این امر احتمالاً می‌تواند وجود ضرابخانه‌های متعدد و یا عدم نظارت بر کار سازندگان سرسکه‌ها بوده باشد. از این گونه‌های مختلف در مجموعه مورد بررسی در مازندران، تعدادی

شناسایی و معرفی شده است. یکی از مواردی‌که نمونه‌های مورد بررسی را ارزشمند می‌کند، مجموعه بودن آن‌ها است که به مثابهٔ کپسول زمان، معرف محدوده‌ای زمانی با آغاز و پایان مشخص است؛ به گونه‌ای که در مجموع از شاهان صاحب سکه در این دوره، به استثنای دو تن به نام‌های «ارسس یا ارشک» (۳۳۸- ۳۳۶ ق. م) و همچنین «داریوش سوم» (۳۳۰-۳۳۶ ق. م) که هر دو به ترتیب از شاهان اواخر دورهٔ هخامنشی بودند، مسکوکات هفت شاه شناسایی گردیده است. در این مجموعه، از داریوش اول که اساساً دارای سه گونه است، یک گونه، از خشایارشا که دارای دو گونهٔ مختلف است نیز یک گونه، از اردشیر اول، داریوش دوم و کوروش جوان نیز یک گونه، از اردشیر دوم سه گونه و در آخر از اردشیر سوم دو گونه سکه شناسایی شده است. با توجه به اطلاعات به دست آمده، بازهٔ زمانی مجموعهٔ مورد پژوهش، مربوط به سال‌های ۵۲۲ تا ۳۳۸ ق.م بوده است که این محدوده چیزی در حدود ۱۸۴ سال شاهنشاهی هخامنشی را در برمی‌گیرد. مطالعه حاضر به علت ضرورت انتشار سریع آن، فقط به نتایجی که می‌شد از طریق بررسی‌های مقایسه‌ای به دست آورد اکتفا کرده است. مطالعات عمیق‌تر، انجام آزمایش‌های مرتبط و استنباط‌های دقیق‌تر را به مقالات آینده می‌سپاریم.

سپاسگزاری

فرصت مغتنمی است تا از استاد فرهیخته جناب آقای دکتر کمال‌الدین نیکنامی که با راهنمایی‌های بی‌شائبه و ارزشمند خود مسیر پژوهش را برایم هموار و از هیچ کمک و مساعدتی دریغ نفرمودند سپاسگزاری نمایم؛ بی‌شک بدون ایشان انجام این پژوهش بسیار مشکل می‌نمود. از الطاف فراوان استاد ارجمندم سرکار خانم دکتر هایده خمسه که با صبر و شکیبایی هدایتم کردند، کمال امتنان را دارم. لازم می‌دانم از استاد ارجمند جناب آقای دکتر ناصر نوروززاده چگینی به دلیل حضورشان در ساری و کارشناسی مقدماتی و نیز ارشادات سودمند ایشان قدردانی نمایم؛ و در پایان جای دارد تا از دوست قدیمی و همکار ارجمندم جناب آقای عبدالمطلب شریفی دانشجوی مقطع دکترای باستان‌شناسی نیز که در تمام مدت پیگیری پروندهٔ قضایی این مجموعه همراهم بود، صمیمانه سپاسگزاری نمایم.

منابع

اعظمی سنگسری، چراغعلی، (۱۳۴۹)، «تحول سکه در ایران از دوره هخامنشی تا اوایل دوره اسلامی»، *هنر و مردم*- شماره ۱۰۰، صص۹ تا۱۴.

افتخاری، یوسف، (۱۳۹۳)، *سکه‌شناسی شاهان هخامنشی*، تهران، پازینه.

اومستد، آلبرت تن آیک، (۱۳۵۷)، *تاریخ شاهنشاهی هخامنشی*، ترجمه محمد مقدم، تهران، علمی و فرهنگی.

ایوانف، م س؛ و دیگران، (۱۳۵۹)، *تاریخ ایران*، ترجمه سیروس ایزدی و حسین تحویلی، جلد اول، تهران، دنیا.

بابلون، ارنست، (۱۳۸۸)، *سکه‌های ایران در دوره هخامنشی*، ترجمه ملک‌زاده بیانی و خانبابا بیانی، تهران، پازینه.

بریان، پی‌یر، (۱۳۸۵)، *وحدت سیاسی و تعامل فرهنگی در شاهنشاهی هخامنشی*، ترجمه ناهید فروغان، تهران، اختران.

بیات، عزیز الله، (۱۳۶۵)، *کلیات تاریخ و تمدن ایران پیش از اسلام*، تهران، دانشگاه ملی ایران.

بیانی، ملکزاده، (۱۳۷۰)، *تاریخ سکه از قدیمی‌ترین ازمنه تا دوره ساسانیان*، جلد اول، تهران، دانشگاه تهران.

پورداوود، ابراهیم، (۱۳۸۲)، *زین ابزار، جنگ‌افزارهای باستانی ایران*، تهران، اساطیر.

پوپ، آرتور اپهام، (۱۳۸۰)، *شاهکارهای هنر ایران*، ترجمه پرویز ناتل خانلری، چاپ دوم، تهران، علمی و فرهنگی.

پیرنیا، حسن، (۱۳۸۹)، *تاریخ ایران باستان*، جلد یک، تهران، نگاه.

داندامایف، محمد، (۱۳۸۶)، *ایران در دوران نخستین پادشاهان هخامنشی*، ترجمه روحی ارباب، تهران، علمی و فرهنگی.

ذکاء، یحیی، (۱۳۵۰)، *ارتش شاهنشاهی ایران از کوروش تا پهلوی*، تهران، نگارش.

شریعت زاده، علی‌اصغر، (۱۳۹۳)، *سکه‌های ایران زمین، مجموعه سکه‌های کتابخانه و موزه ملی ملک، از دوره هخامنشی تا پایان دوره پهلوی*، تهران، پازینه.

قدیانی، عباس، (۱۳۸۹)، *داریوش بزرگ پادشاه هخامنشی*، تهران، فرهنگ مکتوب.

گیرشمن، رومن، (۱۳۸۶)، *ایران از آغاز تا اسلام*، ترجمه دکتر محمد معین، تهران، نگاه.

محمودآبادی، اصغر و هراتیان، احمد، (۱۳۸۸)، «شِکِل یا سیکل، نظریه‌ای جدید درباره وزن سکّه نقره دوران هخامنشی»، فصلنامه علمی- پژوهشی *تاریخ اسلام و ایران*، سال نوزدهم، شماره ۳، پیاپی ۷۹، صص ۱۴۶ تا ۱۵۹.

مصطفوی، محمدتقی، (۱۳۲۹)، *ترجمه الواح گلی تخت جمشید*، گزارش‌های باستان‌شناسی، جلد اول.

هرودت (۱۳۸۰)، *تواریخ*، ترجمه وحید مازندرانی، چاپ اول، تهران، افراسیاب.

Azami Sangsari. Ch. 1970. “The evolution of coins in Iran from the Achaemenid period to the early Islamic period”. *Art and People*. No. 100 :9 -14. [In Persian]

Babylon. E. 2009. *Coins of Iran in the Achaemenid Period*. translated by Malekzadeh Bayani and Khanbaba Bayani. Tehran. Pazineh. [In Persian]

Bayat. A. 1986. *Generalities of Pre-Islamic History and Civilization of Iran*. Tehran. National University of Iran. [In Persian]

Bayani. M. 1991. *The history of coins from the oldest period to the Sassanid period*. Volume 1. Tehran. University of Tehran. [In Persian]

Brian. P. 2006. *Political Unity and Cultural Interaction in the Achaemenid Empire*. translated by Nahid Foroughan. Tehran. Akhtaran. [In Persian]

Carradice. I. 1987. *Coinage and administration in the Athenian and Persian Empires*. Oxford. British Archaeological Reports.

Carradice. I. 1998a. *The Dinar Hoard of Persian Sigloi*. in Studies in Greek Numismatics in Memory of Martin Jessop Price. London.

Carradice. I. 1998b. *Tow Achaemenid Hoards*,in Numismatic chronicle. London.

Dandamayev. M. 2007. *Iran during the First Achaemenid Kings*. translated by roohi Arbab. Tehran. Scientific and Cultural. [In Persian]

De Morgan. J. 1923. *Manuel de numismatique* orientale. Paris. Geuthner.

Eftekhari. Y. 2014. *Numismatics of Achaemenid kings*. Tehran. Pazineh. [In Persian]

Gershman. R. 2007. *Iran from the beginning to Islam*. translated by Mohammad Moin. Tehran. Negah. [In Persian]

Ghadyani. A. 2010. *Darius the Great Achaemenid King.* Tehran. written culture. [In Persian]

Ghirshman. R. 1964. *Persia, from the Origins to Alexander The Great.* London. Thames & Hudson.

Herodotus. 2001. Chronicles. translated by Vahid Mazandarani. first edition. Tehran. Afrasiab. [In Persian]

Head. B. V. 1887. *Electrum coins and their specific gravity, dans Num.* Chronicle. Oxford. London.

Hill. G. F. 1922. *Catalogue of the Greek coins in the British Museum.* Arabia, Mesopetamia and Persia, London. British Museum.

Ivanov. M.S. and others. 1980. *History of Iran*, translated by Sirus Izadi and Hossein Tahvili. Volume One. Tehran. Donya. [In Persian]

Kayhan. M. 2015. *Sylloge nummorum graecorum.*1 collection. Part2. Turkey. Istanbul.

Lenormant. F. 1873. *Monnaies royales de la Lydie.* dans l'annuaire de la Société francaise de Numismatique. t. IV. [In Persian]

Mahmoud Abadi. A. Haratian. A. 2009. "Shekel or Sikel, a new theory about the weight of silver coins of the Achaemenid period". *Scientific-Research Quarterly of the History of Islam and Iran*. Nineteenth Year. No. 3, 79: 146- 159. [In Persian]

Milan. Klein. D. 1999. *Sammlung von Griechischen kleinsilbermünzen und bonzen* nomismata.

Modi. J. J. 1937. *The religious ceremonies and customs of the Parsees.* Bombay British India Press.

Mostafavi. M. 1950. "translation of Persepolis clay tablets". *Archaeological Reports*. Volume One. [In Persian]

Nelson. B. R. (ed.). 2011. *Numismatic art of Persia*. The Sunrise Collection. Part I: Ancient – 650 BC to AD 650. London. Published by Classical Numismatic Group.

Olmsted. A. 1978. *History of the Achaemenid Empire*. translated by Mohammad Moghadam. Tehran. scientific and cultural. [In Persian]

Purdavood. E. 2003. *Saddle tool. ancient weapons of Iran*. Tehran. Asatir. [In Persian]

Pope. A. 2001. *Masterpieces of Iranian Art*. translated by Parviz Natel Khanlari. second edition. Tehran. scientific and cultural. [In Persian]

Pirnia. H. 2010. *History of Ancient Iran*. Volume One. Tehran. Negah. [In Persian]

Price. M. Waggoner. N. 1975. *Archaic Greek coinage. The Asyut Hoard*. London. V.C. Vecchi.

Shariatzadeh. A. 2014. *Coins of Iran Zamin, Collection of Coins of Malek National Library and Museum, from the Achaemenid Period to the End of the Pahlavi Period.* Tehran. Pazineh. [In Persian]

Shapour Shahbazi. A. 2012. *The Achaemeind Persian empire.* Oxford handbook of Iranian History. chapter 4.

Walser. G. 1965. *Audienz beim Persischen Grosskoenig*. Zuerich. Artemis.

Zoka. Y. 1350. *Imperial Army of Iran from Cyrus to Pahlavi*. Tehran. Negaresh. [In Persian].